

ADÓSSÁGOK ÉS CSAPDÁK

BEVEZETŐ A *FORDULAT* 20. SZÁMÁHOZ

Legalább egy dologra mindenképp megtanította az embereket a globális válság: milyen fontos szerepet is játszik az életük minden szintjén az adósság. A hitel, ami még 2007 előtt mint lehetőség jelent meg az emberek és országok számára, és egyben a jövőbe, a piacba és saját magukba vetett bizalmuk monetáris leképeződése volt, hirtelen csapdává vált. Az eladósodott amerikai lakástulajdonosok jelentős hányada fizetéseképtelenné vált, és az ennek folyományaként kitört pénzügyi válság többek között a pénzpiacokon keresztül számos országot magával rántott: így például a meggyengült forintárfolyam több ezer magyar háztartásnak növelte kifizethetetlen szintekre a devizaadósságát, ezzel magával hozva házuk, vagyonuk, otthonuk elvesztésének – csöppet sem Magyarország-specifikus – rémképét.

A válságkezelés költségeit átvállaló kormányzatok abban a látszólag paradox helyzetben találták magukat, hogy miután társadalmasították a piaci szereplők, elsősorban a pénzügyi szektor veszteségeit, ugyanaz a pénzügyi szektor hitelezőként bünteti őket az ennek következtében hatalmas szintre emelkedő államadósság miatt, lényegesen megdrágítva a refinanszírozás költségeit. Mindez számos európai állam effektív politikai autonómiájának megkérdőjeleződéséhez vezetett. Az Európai Monetáris Unió a finanszírozási nehézségekkel küzdő tagjainak nyújtott mentőcsomagokon keresztül egy szövetség elvileg egyenlő tagjait hitelezőkre és adósokra osztotta. Az alá-fölé rendeltség hierarchikus viszonya pedig olyan feszültségeket gerjeszt mind a politikai vezetők, mind az átlagállampolgárok szintjén, amelyek már az európai integráció egészét fenyegetik.

A válsággal az adósság felvételének és törlesztésének viszonylag személytelen, hétköznapi, majdhogynem technikai kérdése nagyon erős politikai és morális töltetet kapott, ami a hitelező és az adós kapcsolatának és az adósság felelősségének újragondolására késztet, legyen az egy személy és egy bank, egy állam és a pénzügyi szektor, vagy egy állam és egy másik állam közötti viszony. Az adósság intézménye mindig is többet jelentett pusztá üzleti viszounál: magában foglalja az egyenlőtlenségből fakadó politikai problémákat, valamint a felelősség és az erény morális kérdéseit. Ezt őrzi a múltból, például az adósrabszolgaság intézményéről való tudásunk, és számos esetben a nyelvhasználatunk is.¹

A válság a társadalomtudományok figyelmét is ráirányította arra, hogy milyen komplex és kiemelt szerepet is játszik az adósság a társadalomban mind az emberek hétköznapi, mikroszintű kapcsolataiban, mind pedig az egész társadalom stabilitását és fejlődési irányát illetően. A *Fordulat* 20. száma azzal próbál hozzájárulni ehhez a

1 Ennek talán legszembetűnőbb és a válság kapcsán szinte közhellyé vált példája, hogy a német nyelv egyetlen szót használ az adósság, a kötelezettség és a bűn jelölésére. De elég csak az adóssággal kapcsolatos magyar nyelvhasználatra gondolni, hogy érezzük a szavak etikai töltetét.

folyamathoz, hogy válogatást közöl az adósság társadalmi szerepéről értekező legfrissebb kritikai antropológiai, szociológiai és politikai gazdaságtani irodalomból.

David Graeber írásában több mint 5000 éves perspektívában tárja fel, milyen szerepe volt az adósságnak az emberek közötti kötelezettségek alkotta kapcsolatok megteremtésében, amelyek hálózata felépíti magát a társadalmat. Fő állítása szerint nemcsak a pénz kialakulása köthető az adósságok elszámolásához (szemben a csere fontosságát hangsúlyozó nézetekkel), de az adósság és érték viszonya szerinte alkalmasabb egy a társadalmat leírni és magyarázni kívánó elmélet kiindulópontjaként, mint az általában vizsgált egyén és társadalom szembeállítása. Írása segíthet újraértékelni és megérteni az adósság implicit viszonyok jellegét a személyes szinttől egészen a nemzetközi viszonyokig.

Szintén az adósság társadalmi relációkat meghatározó jellegéről ír könyvében Richard Dienst, amelyről Nagy Réka recenzióját olvashatjuk. Áttekintve a legkülönbözőbb vetületeket, ahogy az adósság átszövi és meghatározza a mai társadalmakat, Dienst az eladósodás normatív újraértelmezése és az adósság rendszerének átszervezése mellett érvel.

Az adósság társadalmi szerepe nemcsak személyközi szinten igényel újraértelmezést, tágabb politikai jelentőséggel is bír, amint arra e számunk két további szerzője figyelmeztet. Colin Crouch tanulmányában azt írja, hogy az elmúlt évtizedek meghatározó közpolitikai rezsimje, amelyet ő privatizált keynesianizmusnak nevez, és amely biztosította a kapitalista gazdaságok stabilitását az 1970-es évek után, alapvetően az eladósodásra épül. Wolfgang Streeck német szociológus, a nagy hírű Max Planck Institute politikai gazdaságtannal foglalkozó műhelyének vezetője pedig a demokrácia és a kapitalizmus nehézkes kapcsolatáról, ellentétes logikájáról, és az ezeket kibékíteni igyekvő 20. századi rezsimekről ír. Lehengerlő elemzésében kiemelt szerepet kap az adósság mind magán, mind pedig állami formájában, mint ami lehetőséget teremt a konfliktusok elodázására és a pillanatnyi béke megvásárlására, ugyanakkor új konfliktusokat is szül és új felosztásokat teremt. A múlt elemzése mellett mind a két szerző kitér arra, hogyan látják az állam szerepének, a vállalatok, a közsféra és a civil társadalom viszonyának változását és az aktuális politikai konfliktusok kimenetelét az adósság rendszerének válsága után. Legutóbbi budapesti látogatása alkalmával lehetőségünk volt Streeck professzorral egy interjút is készíteni, amelyben az adósságválság aktuális kérdései mellett többek között a társadalomelméleti hagyományról, a politikai cselekvés formáiról és a kritikai demokráciaelmélet szükségességéről beszélgettünk.

Az Adósság/Társadalom című blokk után még két írást közlünk a *Fordulat* 20. számában, amelyek, bár sok szempontból különbözőek, egyaránt elismert gondolkodók történelemmel és modernitással kapcsolatos eszmefuttatásait mutatják be.

A radikális francia filozófus, Alain Badiou 1997-ben írt könyvet Szent Pálról, amelyet immár magyarul is olvashatunk. Balázs Ádám recenziójából megtudhatjuk, mit üzennek az

első században írt páli levelek egy kommunista gondolkodónak az 1990-es évek végén, és mit üzenhetnek nekünk 15 évvel később.

A lapszámot a huszadik század egyik jelentős társadalomtudósával, Niklas Luhmannal készült interjúval zárjuk. Rudolf Maresch 1993-ban készített interjút az öt évvel később elhunyt szociológussal, amelyben társadalmi mozgalmakról, 1968 örökségéről, a feltörekvő szélsőjobbról és rendszerelméletének alakulásáról kérdezi Luhmannt.

A *Fordulat* 20. száma szövegeinek publikálásától azt várjuk, hogy a múlt újraértelmezésével és bizonyos kérdések perspektívába helyezésével segíthetünk a legaktuálisabb politikai és társadalmi kérdések értelmezésében. Reméljük, hogy Olvasóink hasznosnak és elgondolkodtatónak találják majd az itt leírtakat, és újra és újra eszükbe fognak jutni, amikor híreket olvasnak vagy a barátaikkal beszélgetnek. Ha sikerül ezt elérnünk e számunkkal, akkor nem maradunk adósok semmivel.

Csurgó Dénes